

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Тітарова Михайла Юрійовича

**КЛАРНЕТОВИЙ КВІНТЕТ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ МУЗИЦІ XVIII–XX СТОЛІТЬ:
ВИНИКНЕННЯ, РОЗВИТОК, КОМПОЗИЦІЙНА І ВИКОНАВСЬКА СПЕЦИФІКА**

науковий керівник —

Мимрик Михайло Романович, кандидат мистецтвознавства, професор

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

галузі знань 02 Культура і мистецтво

Актуальність теми дисертації. Камерно-ансамблеве виконавство за участю духових інструментів завжди було чутливим індикатором стильових змін і виконавських пріоритетів європейської музики XVIII–XX століть. У цьому спектрі не виключенням є кларнетовий квінтет — ансамбль змішаного складу (кларнет і струнний квартет), що вирізняється унікальною тембровою організацією, внутрішньою діалогічністю та динамічною міжродовою взаємодією виконавських ролей. Тривала історія формування цього ансамблевого явища потребує системного і різноаспектного аналізу, здатного інтегрувати історію інструмента, поетику ансамблевої взаємодії та закономірності композиційно-драматургічного формотворення у стильовому просторі автора-композитора. У цьому контексті кларнетовий квінтет слугує своєрідним полігоном для випробування художніх ідей різних композиторських шкіл, у межах яких переосмислюються принципи циклічності, тематичного розвитку, метроритміки та інструментування.

Пропоноване дисертаційне дослідження, присвячене жанру кларнетового квінтету в європейській музиці XVIII–XX століть, вирізняється високим рівнем актуальності, оскільки репрезентує один із найцікавіших феноменів камерно-ансамблевої практики, що послідовно інтегрувався в європейську музичну культуру, збагачуючись індивідуальними художніми концепціями композиторів. Кожен зі створених у цьому жанрі зразків відображає естетичні ідеали своєї доби та водночас виразно артикулює індивідуальний авторський стиль, його непересічні стилістичні маркери втілення.

Попри високу художню цінність і популярність окремих творів жанру серед виконавців-кларнетистів, кларнетовий квінтет досі не отримав належного висвітлення в музикознавчих дослідженнях. У науковій літературі ця сфера розглядається фрагментарно, дослідники, як правило, надають перевагу більш поширеним жанрам (наприклад, концерту для кларнета з оркестром або традиційним ансамблям на зразок фортепіанного тріо чи струнного квартету), оминаючи увагою «нетиповий» квінтет із кларнетом. Відсутність комплексних праць про виникнення та еволюцію кларнетового квінтету створила наукову прогалину, яку покликана заповнити ця дисертація. До того ж твори для кларнетового квінтету посідають важливе місце в репертуарі кларнетистів і користуються популярністю в концертній практиці, що підкреслює практичну значущість теми.

Отже, обрана тема є актуальною як з огляду на необхідність історико-теоретичного осмислення розвитку жанру, так і з позиції виконавської практики, яка потребує науково обґрунтованих рекомендацій щодо інтерпретації кларнетових квінтетів різних епох. Актуальність підтверджується й тим, що результати роботи здатні збагатити репертуарний обшир кларнетистів і стимулювати інтерес сучасних композиторів до цього своєрідного жанру камерно-інструментальної музики.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. Автором дисертації отримано низку наукових результатів, які відзначаються високим ступенем обґрунтованості та достовірності. Обґрунтованість результатів забезпечується солідною джерельною базою та використанням відповідної методології. У роботі проаналізовано значний масив музичного матеріалу — кларнетові квінтети композиторів різних країн та епох від кінця XVIII до XX століття (серед них твори В. А. Моцарта, А. Рейхи, К. М. фон Вебера, Дж. Мейєрбера, Г. Бермана, Й. Брамса, С. Колліджа-Тейлора, М. Регера, П. Гіндеміта, Ж. Франсе, В. Дж. Сайдмена, Х. Ямади та ін.). Такий широкомасштабний порівняльно-історичний аналіз дозволив виявити стійкі тенденції й особливості розвитку жанру. Достовірність вис-

новків дисертації підтверджується також опорою на численні наукові джерела з історії та теорії ансамблевого виконавства. Автор компетентно застосував історичний підхід та методи структурно-стильового аналізу, що дало змогу повноцінно обґрунтувати кожен із отриманих результатів.

Основні положення, що визначають новизну роботи, можна сформулювати за такими блоками:

Вперше кларнетовий квінтет розглянуто як цілісне явище музичної культури XVIII–XX століть. Дисертант у комплексний спосіб об'єднав історичний, теоретичний та виконавський аспекти дослідження цього жанру, що раніше не було предметом цілісного музикознавчого аналізу.

Автор встановив причини появи жанру та визначив основні напрями його розвитку. Зокрема, науково обґрунтував, як удосконалення конструкції кларнета та розквіт виконавських шкіл наприкінці XVIII століття стимулювали появу перших квінтетів, а також окреслив дві історичні тенденції розвитку жанру — концертно-віртуозну та кантиленну, що простежуються від класичної епохи до сучасності.

Дисертант увів до наукового обігу та проаналізував маловідомі зразки кларнетових квінтетів, які раніше практично не висвітлювалися в музикознавчій літературі. Маємо на увазі твори, які рідко виконуються на концертній сцені (зокрема, квінтети Дж. Меєрбера, Г. Бермана та деяких інших композиторів раннього романтизму). Автор здійснив комплексний аналіз цих творів, що дозволило розширити уявлення про репертуарну палітру жанру.

У роботі простежено, як роль кларнета змінювалася від акомпануючої або рівноправної (у класичних і деяких романтичних квінтетах) до домінуючої віртуозної (у низці романтичних зразків) і знову повернулася до принципу рівноправності в камерній музиці XX століття. Уперше детально проаналізовано взаємодію кларнета зі струнними в ансамблі на основі балансу і динаміки звучання, тембрових поєднань, а також технічних та артикуляційних аспектів виконання кларнетової партії.

Автор виявив взаємозв'язки між технічною еволюцією кларнета та характером його партії в ансамблях різних епох. Новаторським у роботі є те, що дисертант переконливо розкриває процес поступового вдосконалення механіки й розширення діапазону кларнета у XIX–XX століттях, що вплинуло на ускладнення кларнетової партії у квінтатах. Здобувач доводить, що осучаснення конструктивних можливостей інструмента безпосередньо відображалися в стилістичних обрисах творів (наприклад, у пізніх романтиків кларнет отримує складніші пасажі та розширений регістр порівняно з класичними творами).

Викладені положення переконливо засвідчують наукову новизну дисертаційного дослідження. Автор не обмежився узагальненням наявних відомостей, а суттєво поглибив уявлення про роль кларнета у розвитку квінтетного жанру, зокрема, увів у науковий обіг маловивчені твори, запропонував типологію жанрових рішень кларнетового квінтету (окресливши два напрями його розвитку), виявив специфіку фактурної організації та поліфонічних процесів у творах XX століття, а також простежив залежність виконавських аспектів від еволюції конструкції та можливостей інструмента. У сукупності отримані результати свідчать, що дисертант розв'язав вагомe наукове завдання, яке раніше не отримувало комплексного висвітлення у вітчизняному та зарубіжному музикознавстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дисертації тісно пов'язана з науковими планами установи, де виконувалося дослідження. Дисертацію виконано на кафедрі теорії та історії музичного виконавства Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Тема дисертації відповідає темі № 10 «Зарубіжна музична культура: культурологічні, художньо-естетичні та виконавські аспекти» перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності НМАУ ім. П. І. Чайковського (2020–2025 роки). Тема дисертації в остаточному формулюванні затверджена вченою радою НМАУ ім. П. І. Чайковського (протокол № 5 від 26 грудня 2022 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності. За змістом дисертація здобувача М. Ю. Тітарова повністю відповідає вимогам, що висуваються до наукових робіт здобувачів ступеня доктора філософії, зокрема, п. 5, п. 6 і п. 7 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами і доповненнями). Робота вирізняється внутрішньою логікою побудови. Структура дослідження ретельно продумана, матеріал викладено у науково обґрунтованій послідовності. Зміст роботи повністю розкриває тему і свідчить про високий рівень компетентності здобувача. Варто зазначити, що в процесі виконання дисертації здобувач повною мірою оволодів сучасною методологією наукових досліджень. Обране наукове завдання повністю відповідає профілю спеціальності 025 «Музичне мистецтво».

Дисертант продемонстрував дотримання принципів академічної доброчесності. Аналіз звіту подібності тексту дисертації засвідчує, що робота М. Ю. Тітарова є результатом його самостійних досліджень і не містить плагіату, алгоритмічної генерації чи фальсифікацій. Використані в роботі ідеї, цитати та результати інших авторів коректно оформлені з посиланнями на відповідні джерела.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертаційна робота написана якісною українською літературною мовою, стиль викладення науковий, без відхилень у публіцистичність чи надмірну образність. Матеріал подано послідовно і доступно. Мовностилістичне оформлення відповідає вимогам академічного письма, використовуються фахові терміни музикознавства й виконавства, які вживаються коректно та уніфіковано. Незначні стилістичні недоліки чи повтори, якщо і трапляються, не впливають на загальне позитивне враження від тексту.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (які охоплюють історичний, теоретичний і виконавський аспекти проблематики, що досліджується), висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію результатів. *Розділ 1 «Квінтет для кларнета і струнних у вимірах камерно-ансамблевого виконавства»* присвячено історичним передумовам виникнення жанру кларнетового квінтету. Розглянуто еволюцію кларнета як інструмента у XVIII столітті, становлення практики змішаного ансамблю з духовими інструментами, а також проаналізовано ранні зразки жанру (квінтети епохи класицизму). У *Розділі 2 «Класико-романтичний період розвитку кларнетового квінтету»* дисертант дослідив жанрово-стильові трансформації від раннього романтизму до пізньоромантичного періоду, простежив як змінювалася роль кларнета і характер його партії у творах різних композиторів XIX століття. Окремо розглянуто творчі пошуки Й. Брамса як кульмінацію класико-романтичної традиції кларнетового квінтету. У *Розділі 3 «Кларнетовий квінтет у творчості композиторів XX століття: стильові напрямки, композиційні рішення, трактування партії кларнета»* автор проаналізував новаторські композиційні підходи в умовах модернізму та неокласицизму, дослідив використання сучасних технік гри на кларнеті й розширення виразових можливостей ансамблю. Дисертант виявив, як технічне вдосконалення інструмента та стилістичні пошуки композиторів XX століття позначилися на жанровій специфіці квінтетів цього періоду. У *Висновках* узагальнено результати дослідження, сформульовано основні положення, які виносяться на захист, показано перспективи подальших студій з цієї тематики.

Список використаних джерел містить значний перелік наукової та нотної літератури, що свідчить про ґрунтовну обізнаність автора з предметом дослідження. Дисертаційна робота оформлена відповідно до чинних вимог МОН України (наказ № 40 від 12.01.2017 «Про затвердження вимог до оформ-

лення дисертації»). Структура, бібліографічні посилання, мова та інші компоненти відповідають встановленим критеріям до наукових робіт здобувачів ступеня доктора філософії.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи. Наукові результати дисертації висвітлені у 5 наукових публікаціях здобувача, серед яких: 3 статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України категорії «Б», 2 тези доповідей учасників міжнародних конференцій. Результати дисертації були апробовані у формі доповідей на 4 наукових конференціях.

Недоліки, зауваження, дискусійні питання до дисертаційної роботи. У цілому дисертація М. Ю. Тітарова справляє позитивне враження, однак у процесі ознайомлення з роботою виникло декілька зауважень, які носять дискусійний або рекомендаційний характер:

1. Надзвичайно широке хронологічне і географічне охоплення матеріалу, з одного боку, є перевагою дослідження, але, з іншого, — призводить до дещо нерівномірного висвітлення окремих аспектів. Зокрема, творчість деяких знакових композиторів ХХ століття, згаданих у роботі (приміром, японський автор Х. Ямада або американський В. Сайдман), отримала відносно стислий аналіз у порівнянні з детальним розглядом творів В. А. Моцарта, Й. Брамса, П. Гіндеміта. Можливо, варто було би приділити більше уваги порівняльному аналізу квінтетів минулого століття або специфіці національних стилів (японського, американського) у жанрі. Втім, розуміємо, що рамки дисертаційного дослідження обмежені й автор свідомо акцентував увагу на ключових європейських зразках, тож це зауваження не применшує цінності отриманих результатів.

2. Аспект «виконавської специфіки» кларнетового квінтету зосереджений переважно на аналізі нотного тексту (технічна складність партії, діапазон, штрихи тощо) та історичних даних про кларнет і кларнетистів. Хотілося б дещо ширшого висвітлення власне інтерпретаційних моментів виконання цих творів, наприклад, обговорення особливостей ансамблевої взаємодії,

труднощів, з якими стикаються виконавці, чи історичних записів видатних кларнетистів, які виконували ці квінтети. Здобувач, безумовно, опосередковано торкається цих питань, але більш розгорнутий виконавський коментар міг би додати практично-методичних висновків до роботи. Це, однак, радше побажання для майбутніх досліджень, ніж суттєвий недолік, адже основна увага дисертації цілком виправдано зосереджена на музикознавчому аналізі творів.

3. У загальних висновках дисертації зазначено про відсутність українських кларнетових квінтетів і висловлено сподівання на зацікавлення вітчизняних композиторів цим жанром. Дане положення виглядає логічним, проте доречно було б коротко обговорити можливі причини, чому українські композитори оминули жанр квінтету з кларнетом (чи то особливості національної музичної культури, чи нестача кларнетистів-віртуозів, чи інші фактори). Невелике доповнення на цю тему зробило б висновки роботи ще змістовнішими. Водночас відсутність такого аналізу не є недоліком як таким, а радше спрямовує до окремого дослідження, що виходить за рамки завдань пропонованої дисертації.

4. У дисертаційному дослідженні заслуговує на увагу низка аспектів, які, на нашу думку, могли б бути поглиблені. Передусім, важливим видається чіткіше концептуалізувати поняттєву опозицію «кантабільної» та «віртуозної» ліній у романтичних квінтелях. У дисертації ця опозиція окреслена достатньо виразно, проте для точнішої аналітичної роботи доцільно було б визначити низку параметрів, що слугували б інструментами для верифікації дослідницьких висновків. Ідеться про такі маркери, як інтонаційні топоси, особливості темпоритмічної організації, типи фактури, реєстрова політика та прийоми ведення голосів. Подібна деталізація дозволила б не лише чіткіше окреслити межі між двома лініями розвитку жанру, але й виявити ширший спектр проміжних варіантів, які фактично утворюють складну типологію його еволюції в добу Романтизму.

Другим потенційно продуктивним напрямом удосконалення видається розширення порівняльного аналізу наслідків вибору строю інструмента (in B / in A) для інтерпретації творів В. А. Моцарта та Й. Брамса. Автор слушно окреслює проблему, проте вона могла б бути розкрита з більшою повнотою у світлі сучасних виконавських практик. Адже у кларнетах сучасної конструкції історична різниця між тембрами двох строїв значною мірою нівелюється, що актуалізує питання переосмислення виконавської традиції й нової ролі інтерпретатора. Такий аналіз дозволив би не лише поглибити методологічний аспект дослідження, а й додати практичну цінність для сучасних кларнетистів, які стикаються з вибором інструмента у конкретних репертуарних завданнях.

Усі висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і жодним чином не знижують загальної цінності виконаної роботи. Вважаю, що ці дискусійні моменти можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень здобувача.

Висновок про дисертаційну роботу. Дисертаційна робота Тітарова Михайла Юрійовича на тему «Кларнетовий квінтет в європейській музиці XVIII–XX століть: виникнення, розвиток, композиційна і виконавська специфіка» не порушує принципів академічної доброчесності та є цілісним самостійним дослідженням, виконаним на високому науковому рівні. Робота має чітко окреслену мету, досягнення якої підтверджується вирішенням усіх поставлених завдань, а її результати становлять завершене вирішення важливої наукової проблеми — комплексного висвітлення еволюції окремого камерно-ансамблевого жанру у взаємозв'язку історичних, теоретичних і виконавських аспектів. Отримані теоретичні та практичні результати мають істотне значення для музичного мистецтва. Вони збагачують історію світової камерно-інструментальної музики новими знаннями про малодосліджений жанр, а також можуть бути використані у виконавській практиці та музичній педагогіці. Дисертація за актуальністю, науковою новизною, глибиною аналізу та практичною цінністю повністю відповідає вимогам, що висуваються

до таких наукових праць згідно з чинним законодавством України, зокрема, «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03 квітня 2019 р. та № 502 від 19 травня 2023 р., а також п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами і доповненнями).

На підставі вищевикладеного, вважаю, що здобувач Тітаров Михайло Юрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво»).

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,
директор
Інституту проблем сучасного мистецтва
Савчук Ігор Борисович

